

JURNALİSTİKA**JURNALİSTİN PEŞƏ ƏXLAQININ
FORMALAŞMA XÜSUSİYYƏTLƏRİ****S.İ.RƏHİMOVA*****Bakı Dövlət Universiteti***

Əxlaq, mənəviyyat haqqında elm olan etika qədim yunan sözü «ethos»la əlaqədar olub, bir vaxtlar birgəyaşayış məskəni bildirdi. İctimai inkişafın sonrakı gedişində bu termin adət, xarakter, fikir tərzini kimi yeni mənalar kəsb etməyə başladı. Antik fəlsəfə isə ona bu və ya digər sosial hadisənin təbiətini, sabit xarakterini ifadə edən terminoloji mənə verdi, insanların adət və xarakterinin birgəyaşayışda meydana gəldiyini ehtiva etdi.

İnkişaf nəticəsində əxlaq özü də müxtəlif dəyişikliklərə məruz qalmış, hətta yeniləri də yaranmışdır. Yaranan bu əxlaqlar müxtəlif adlar qazandı: əmək əxlaqı, məişət əxlaqı, vətəndaş əxlaqı.

İnsanların yaşadıkları, düşdükləri müxtəlif mühitlərdə hərəkətlərini nizamlaması üçün bu əxlaqlar əvəzəlməz rol oynayır.

«Əmək əxlaqı bütövlükdə sosial təcrübə ilə formalaşır... İnsanın tutduğu yerdən asılı olmayaraq, onun əxlaqında, hərəkətində əməyə qarşı elə münasibət yaranmalıdır ki, cəmiyyətin fonduna, həyatın təminatına vacib qida yaratsın, bir sözlə, insanın yaşamasına səbəb olsun» [9, 31].

Tarixi inkişafın sonrakı mərhələlərində əxlaqın bütün çoxcəhətli sahələrini öyrənən bu elm yeni keyfiyyətlər qazanaraq müasir səviyyəyə gəlib çıxdı.

Etika cəmiyyətin əxlaqi cəhətdən parçalanmasını, mənəvi sərvətlərin ona xas olan fundamental münasibətini aşkara çıxarır və bununla da baş verən əxlaqi proseslərin mahiyyətinə nüfuz edir. Bu mənada onun qarşısında ucsuz-bucaqsız dərketmə üföqləri açılır.

Etika normativ elm olduğu üçün əmə, davranış normalarını sadəcə əks etdirməklə kifayətlənmir, həm də onların tənqidi, analitik təhlilini verir, bu və ya digər davranış normalarına üstünlük verilməsini əsaslandırır bilir.

Etik davranış normaları isə cəmiyyətin tələbatından, insanların özlərini aparmasında müəyyən qaydalara tabe olmaq zərurətindən irəli gəlir. İnsanlar davranışlarında nəyin pis, nəyin yaxşı olduğunu, hansı hərəkətin bəyənilmədiyini və ya təqdirəlayiq olmadığını xeyir və şər kateqoriyalarının köməyiylə qiymətləndirir.

«Norma», «qayda», «qadağan», «tələb», hətta «prinsip» kimi tənzimləyici anlayışlar funksiya etibarilə yaxındır və mənacə müəyyən qədər bir-biri ilə əlaqədardır. Normalar dedikdə, davranışın hər hansı bir xüsusi tərəfini tənzim edən göstərişlər, anlayışlar nəzərdə tutulur.

Başqa əxlaqi keyfiyyətlər kimi, sadə əxlaq normaları da ictimai şüurdan doğur, ictimai-iqtisadi varlığı əks etdirir. Onlar insanların gündəlik həyatı üçün əxlaqi əsas yaradır. Sadə əxlaq normaları adı altında başa düşdüyümüz əxlaqi keyfiyyətlərə riayət edilməyəndə insanlar arasında konfliktlər baş verir.

Sadə əxlaq normaları cəmiyyətin min illər ərzində inkişafı nəticəsində insanlar tərəfindən yaradılmış və müxtəlif siniflərə xas olan əsas qaydalardır. Bunlar ən müxtəlif siniflər mühitində insanların davranışını tənzim etmək üçün lazım olan normalardır.

Sadə əxlaq normaları öz təşəkkülünü əxlaqi münasibətlərdə tapır. İnsanların həyatında və münasibətlərdə düzlük və doğruluq, sadəlik və təvazökarlıq, nəzakət, prinsiplilik, xeyirxahlıq və s. əxlaqi normalar, hər şeydən əvvəl, həqiqi insanpərvərliyin yaranması, insan ləyaqətinə və şüuruna hörmət, başqa sözlə, insanları bir-birinə yaxınlaşdıran qarşılıqlı anlaşma və qarşılıqlı hörmətə şərait yaradan vasitədir.

Başqasının halına acımaq, dərdinə şərik olmaq, mehribanlıq, nəzakət, qayğıkeşlik, təvazökarlıq və s. əxlaqi keyfiyyətlər lap qədimdən ən müxtəlif sinfi mühitdə qiymətləndirilir. Yalançılıq, xəyanət, satqınlıq, daşqəblilik, böhtan və s. hər necə olursa-olsun, pislənilir. Əxlaqın sadə, elementar qaydaları sanki elə ümumi «fon» yaradır ki, insanların ünsiyyətini, əxlaqi mədəniyyətini bu «qızıl fon» olmadan təsəvvür etmək qeyri-mümkündür.

Cəmiyyətin etik normaları onun inkişaf səviyyəsini göstərən amillərdəndir. Əxlaq cəhətdən kamil olmayan cəmiyyətin uğurları da keçici olur. Bu mənada yaşadığımız dövrün, zamanın tələbləri, ağrısı, acısı bizim əxlaqi dünyagörüşümüzdə təsir edir, onu formalaşdırır. Əxlaqi normaların meydana çıxmasında siyasətin, fəlsəfənin, elm və incəsənətin böyük təsiri olduğu kimi, əxlaqi normaların tənzimlənməsində də tarixi ənənələrin rolu böyükdür. Bütün bunlar əxlaq-etika münasibətlərinə həssas yanaşmağı, onu daim diqqət mərkəzində saxlamağı tələb edir.

Cəmiyyət inkişaf etdikcə onun əxlaqi təcrübəsi də zənginləşir, insani münasibətlərin bölünməsi, şaxələnməsi prosesi baş verir.

Cəmiyyətin əxlaqi mənzərəsində insanların peşəkarlığını əks etdirən çalarlar həmişə olur. Müxtəlif peşə sahibləri qarşısında da ayrı-ayrı istehsal sahələri üzrə əxlaqi tələblər qoyulur.

Əlbəttə, bu heç də o demək deyil ki, dünyadakı peşələrin sayı qədər də əxlaq növləri mövcuddur. Peşə əxlaqının keyfiyyətlərini öyrənən elm sahəsi peşə etikası adlanır. «Peşə» sözünün ilkin mənası özünü yüksək xidmətə həsr etməklə bağlı olmuşdur.

Peşə əxlaqi ümumi əxlaq qaydalarından kənarında mövcud deyil. O, ümumi əxlaqın, əxlaq qaydalarının bir hissəsi olub, onun çoxsaylı strukturunu təqlid edir. Peşə əxlaq qaydaları özündə ictimai münasibətlərlə kifayətlənən insanların vəzifə borclarını və peşəkar əxlaqi mühitdəki davranış qaydalarını da birləşdirir. Ümumiyyətlə, peşə əxlaqi bu və ya digər fəaliyyət növünün şərtlərinə uyğun, konkretləşdirilmiş ümumi əxlaq normaları kimi nəzərdən keçirilir.

Peşə etikası tarixən yazılmamış «qanunlar» şəklində ortaya çıxır.

İnsan hər hansı fəaliyyət sahəsində vicdanın səsinə, ədalətə, cəmiyyətdə müsbət qəbul olunmuş qaydalara söykənməklə iki başlığa məqsəd izləmişdir: 1. Peşəni, eləcə də bu peşənin ifadəsini lazımlılıq, yararlılıq səviyyəsinə qaldırmaq; 2. Cəmiyyət, insan qarşısında məsuliyyətini dərk etmək [4, 131].

Peşə etikasını ümumi etikanın norma və prinsiplərinin, konkret peşələrin əxlaqında özünəməxsus şəkildə təzahürü haqqında təlimdir. Eyni zamanda o, ictimai mənafe ilə şəxsiyyətin mənafeyini uyğunlaşdıran vasitədir. Peşə etikasının ən mühüm xüsusiyyəti peşə borcunun daha müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsinə yardım etməkdən ibarətdir.

Cəmiyyət inkişaf etdikcə onun əxlaqi təcrübəsi də zənginləşir, insani münasibətlərin bölünməsi, şaxələnməsi prosesi baş verir. Cəmiyyətdə xüsusi peşə əxlaqının olması, əməyin tarixən təşəkkül tapmış peşə bölgüsünün nəticələrindən biridir.

Başqasının bacarmadığını edənlər, onların xidmətlərindən istifadə edənlərə münasibətdə dərhal müəyyən vəzifələr qarşısında qalırlar. Bir sıra hallarda bu, cəmiyyətdə peşə qruplarının əxlaqi nüfuzunu qorumağa, onlara inam yaratmağa və öz inkişafı üçün əlverişli, ilkin əxlaqi şərtlər tərtib etməyə qabil olan xüsusi kodekslər, «andlar» hazırlamağı tələb edir. Belə bir cəhəti təsadüfi hesab etmək olmaz, peşəyə, bəlkə də, ən ilk sədaqət andı insana insanpərvərcəsinə xidmət etməyi öhdələrinə götürmüş adamlar arasında meydana gəlmişdir.

Peşə kodekslərinin meydana gəlməsini və inkişafını əxlaqi tərəqqinin komponentlərindən biri hesab etmək olar. Peşə əxlaqi kodeksləri ümumi əxlaq sistemi ilə sıx vəhdətdədir. Onlar əxlaqın ümumi prinsip və tələblərini daha konkretləşdirilmiş formada (həmin peşəyə uyğun olaraq) təcəssüm etdirir.

Tarixi təcrübə göstərir ki, yüksək əxlaqi tələblərin, həm də xüsusi peşə əxlaqının zəruriliyi birinci növbədə tibb, hüquq, pedaqogika, elm, jurnalistika sahələrində, yeni şəxsiyyətin tərbiyəsi və tələbatının ödənilməsilə bilavasitə əlaqədar olan sferalarda təzahür edir.

Vəzifə borcu və öhdəlik anlayışları ilə bağlı kodekslər antik dövrdə də olub.

Bir sıra müasir peşələrdə (həkimlik, hüquqşünaslıq) bu prinsip hələ də tətbiq olunur. Həmin peşələrin sahibləri onlara müraciət edənlərlə müqayisədə daha üstün biliyə və peşəkar qabiliyyətə malikdirlər. Məhz kodekslər bu bilgilərdən və vərdislərdən pis məqsədlər üçün istifadənin qarşısını almağa çalışır.

Peşə funksiyalarının uğurlu icrası mütəxəssislərin səriştəliliyinə ciddi tələblər qoyur. Lakin bu azdır. Ona görə də, yüksək peşəkarlığın məsuliyyətini dərinədən dərk etmək qabiliyyəti ilə öz peşə borcunu qüsursuz yerinə yetirmək əzminin birləşdirilməsi zəruridir.

Peşəkar qrupların bir-birindən ayrılması tarixən təşəkkül tapmış əmək bölgüsü əsasında baş verir. Elə əxlaqın peşəkar spesifikasiyasının mənbəyini də haqlı olaraq bunda görürlər.

Peşə etikasını ilə bir sıra filosof və sosioloqlar məşğul olmuşlar. Fransız sosiologiyasının banisi Dürqheim peşə əxlaqına cəmiyyətdə olan bütün əxlaqi münasibətlərə nisbətdə daha çox üstünlük verərək onun mövqeyini, yerini ailə əxlaqı ilə vətəndaşlıq əxlaqı arasında müəyyənləşdirir. Peşə etikasını, peşə əxlaqını sosial hadisədir və cəmiyyətdə baş verən proseslərin təsirinə məruz qalır. «İstənilən professional etika, ilk növb-

bədə, peşə sahibinin özünəməxsus sosial rolundan asılı olaraq, ümumi mənəvi tələblərin reallaşdırılmasının konkret şərtlərini öyrənir. O, yaradıcı təcrübədə ümumi mənəvi tələblərin fəaliyyətini gücləndirən davranış qaydalarını saf-çürük edir və onların norma halında peşəkar qrupların ümumi mənəviyyət sisteminə daxil olmasına kömək edir» [7, 17].

Peşə etikasının ən qədim növlərindən biri pedaqoji etikadır. Pedaqoji etika müəllim fəaliyyətini tənzim edən norma və qaydaların meydana gəlməsi qanunauyğunluqlarını, onun ictimai dəyərinin mahiyyətini açıb öyrənir. Müəllim ziyalı adlanan sosial qrupa daxil olan şəxsdir. Müəllimin başlıca vəzifəsi yetişməkdə olan nəslin təhsili, təlimi və tərbiyəsi ilə birbaşa məşğul olmaqdır.

Pedaqoji etikanın əsas xüsusiyyətlərindən biri onun obyektivi olan insanın bu gününə, gələcəyinə məsuliyyət daşmasıdır.

Pedaqoji etikada nitq mədəniyyəti qaydalarının gözlənilməsinin xüsusi əhəmiyyəti vardır. Müəllim nüfuzunun qorunması onun pedaqoji fəaliyyətində son dərəcə böyük rol oynayır. Cəmiyyətdə ikinci başqa bir peşə sahibi tapmaq çətindir ki, onun davranışı müəllim qədər ciddi nəzarət altında olsun. Müəllimin bütün hərəkəti, davranışı, oturuşu-duruşu, geyimi, danışığı və münasibətləri nümunə olmalıdır.

Ən qədim peşə etikalari sırasında tibbi etikanın özünəməxsus yeri var. Tibb etikası həkimlə xəstə, həkimlə kollektiv, cəmiyyət, dövlət, həkimlə tibb işçiləri arasındakı münasibətləri tənzim edən normaların məcmusudur. Tibb etikası həkimdən şəfqətli, xeyirxah, təmkinli, səbirli və hövsələli olmağı tələb edir. Tarixdə məşhur «Hipokrat andı» geniş yayılmışdır. «Hipokrat andı» həkimdən vicdanlılıq, sadəlik, hörmət, qətiyyətlilik və s. tələb edir. Heç bir peşə sahibi həkim qədər insan həyatının həm bioloji, həm də sosial sahələrinə nüfuz edə bilməz.

Ən qədim peşə etikalari olan pedaqoji və tibbi etikadan sonra bir sıra peşə etikalari meydana gəlmişdir. Bunların etikalari sırasında jurnalist etikasının özünəməxsus yeri vardır. Bu peşə etikası əxlaqi-psixoloji problemlərin irəli sürülməsi, faktların işıqlandırılmasına obyektiv yanaşma, onların qiymətləndirilməsinin əsaslandırılması üçün əxlaqi məsuliyyət dərəcəsi müəyyən edir.

Jurnalist etikası bütün peşə etikalariının ən mütərəqqi cəhətlərini özündə birləşdirməli, onların yüksək ifadə forması olmalıdır.

Jurnalist kimdir? Onu adi insanlardan fərqləndirən cəhətlər hansılardır?

Jurnalist sadə bir insandır, lakin o daim xalq içərisində olur. Jurnalistdən müxtəlif mürəkkəb situasiyalarda siyasi uzaqgörənlik, mühakimələrində prinsiplilik, insani münasibətlərdə səmimiyyət, saflıq və həssaslıq tələb olunur. «Jurnalistlər insandır və həm də bir peşənin insanlarıdır».

Deməli, düşüncələrdə olan fərqlərə baxmayaraq onların davranışları, əvvəla, insanlıq üçün eyni olan mənəviyyət qanunları və jurnalistikanın fəaliyyət kimi özünəməxsus «peşə-mənəvi koordinatlar sistemi» tərəfindən istiqamətlənməlidir», lakin «O başqa məsələdir ki, sosial varlıq müxtəlif qəribəliklərin tükənməz mənbəyidir və hər adam onların sınağından üzuağ çıxmır. Jurnalistlərdən hansısa heç nəyə baxmadan mənəviyyətin, peşə əxlaqi yetkinliyinin yüksək səviyyəsinə qalxır, başqa birisi isə, təəssüf ki, peşə üçün biabırçı xəcalətə çevrilir. Hərdən elə olur ki, o, özü də bunu dərk etmir. Amma vay o gündən ki, o bunu yax-

şı başa düşsün. Onda özünü gözlə. Çünki bu adamlar özündən razı müştəbahlərə çevrilirlər. Beləsinə Allah bir balaca istedad versə, onda bu adam özünə haqq qazandıraraq bütün günahlarını peşənin üzərinə yıxacaq. Belə ki, jurnalistikanın nə olduğunu dərk etmək olduqca vacibdir» [9, 51].

Rusiyada ilk dəfə olaraq R.Q.Buxarsev peşəkarlıq etikasının təbiətinin aydınlaşdırmasına müraciət etmiş və jurnalistin peşə-etika inkişaf səviyyəsi ilə onun yaradıcılıq potensialı arasında üzvi əlaqəni müəyyənləşdirmişdir. Bu tədqiqat işi sovet jurnalistika təcrübəsinin öyrənilməsi əsasında qurularaq qəbul olunan etikaya yanaşma xüsusiyyətlərini əks etdirir. Buna baxmayaraq o dövrün tədqiqatçılarının nəzəri ideya və tövsiyələri bu gün də istifadə olunmaqdadır.

Peşə əxlaqı sosial marağa zidd çıxmağa yol vermir. O, kompromislərə, jurnalistin insanlarla münasibətini uyğunlaşdırmağa imkan verir. Jurnalistin səhvi nəticəsində insanlara vurulan ziyanı yalnız həkimin səhvi ilə müqayisə etmək olar. Bütün səhvlərin nəticəsi bir halda insanların orqanizminin fiziki imkanlarına qarşı yönəlsə, digər halda onların mənəviyyatına zərbə vurur. 20 il ürəkdə cərrahiyyə əməliyyatları ilə məşğul olmuş akademik N.M.Amosov yazır: «Cəsur və qoçaq cərrah olmaq mümkün deyil. Çünki həkim öz həyatı ilə deyil, başqasının həyatı ilə risk edir» [7, 27].

Jurnalistika bir neçə yüz oxucu üçün deyil, min və milyon oxucular üçün nəzərdə tutulmuş qəzetlərin təsis edilməsi ilə kütləvi peşəyə çevrilir.

Elə bu baxımdan jurnalist insanlara qarşı diqqətli olmalıdır. Xüsusilə müəllif materialları ilə işləyərkən ehtiyatlılıq zəruridir. Materialın çapı, korrekturası, fotoların yerləşdirilməsi, jurnalistin həтта intonasiyası da qərəzli xarakter daşımamalıdır.

Jurnalistin həm fərd, həm də vətəndaş kimi cəmiyyət qarşısında hiss etməli olduğu məsuliyyət kateqoriyaları müxtəlif və rəngarəngdir. Bunların içərisində ən çox özünü qabarıq göstərən mənəvi məsuliyyətdir.

Cəmiyyətin diqqət etdiyi mənəvi dəyərlərə və baxışlara hörmət edən jurnalist təmsilçisi olduğu cəmiyyətin mənəvi-etik dəyərlər kontekstindən kənara çıxmamalıdır. Jurnalistika sosial institut kimi cəmiyyət qarşısında bir sıra öhdəliklər götürür və bu öhdəliklərə əməl etməyə borcludur. Bu öhdəliklər hansılardır? Ən əsası cəmiyyəti qərəzsiz məlumatlarla təchiz etmək, obyektiv məlumatlandırmaq, öz mövqeyindən sui-istifadə etməmək və s. Beləliklə, jurnalist öz mənəvi məsuliyyətini dərk edərək özünün yaradıcılığı ilə cəmiyyətin inkişafına yardım etməlidir.

İnsan tələyinə təsir etmək imkanı jurnalistdə sosial məsuliyyət hissi doğurur. Jurnalistikanı tədqiq edənlərin bir çoxu peşə etikası sisteminin əsaslarını «mətbuatın sosial məsuliyyəti» adlandırılan nəzəriyyədə axtarırlar. Bu nəzəriyyəyə görə mətbuat «doğru, mükəmməl, düşündürücü» olmalı, ikinci tələbə əsasən isə «kütləvi kommunikasiya vasitələri özünə ictimai müzakirə vasitəsi kimi baxmalıdır» [3, 19].

Öz çıxışlarına cavabları izləyərkən jurnalist eyni zamanda həm də oxucunun ondan nə gözlədiyini, onun tərəfindən elan olunanlardan hansının cəmiyyətdə müdafiə olunduğunu dərk edir. Bu bilgi, öz növbəsində, jurnalistin gələcək davranışında əsas yönəldici rol oynayır.

XIX əsrin ortalarında mətbuat böyük təsir gücünə nail olur. Oxucuda onun əhatəsi xaricində baş verənlər haqqında məlumatlı olmaq marağı yaranır. Və eyni zamanda ilk qəzetlərin yaranması ilə jurnalist davranışı tənqiddə məruz qalır.

1890-1920-ci illərdə ABŞ və Qərbi universitetlərində jurnalist kadrları hazırlayan müvafiq şöbələr açılır. ABŞ-da jurnalistikaya aid bir çox kitablar nəşr olunur. «Jurnalistikada etika» (1924), «Qəzetçiliyin əxlaqı» (1924), «Qəzetin vicdanı» (1925), «Qəzetin etikas: jurnalistlər üçün məqbul təcrübənin müzakirəsi» (1926), «Qəzetin məsuliyyəti» (1929), «Jurnalistikada etika və təcrübə» (1932) kitablarında müxtəlif mövzulara toxunulur. Peşəkarlıq və etik davranışla bağlı mövzular jurnalistika mühitində geniş müzakirələrə səbəb olur. Mətbuatın cəmiyyət üzərində böyük təsirə malik olduğunu söyləyən müəlliflər mətbuatın əxlaqlı olmasını vacib hesab edir, mətbuatın etik kodekslərini yaradaraq özünü tənzimləməsinə ən vacib məsələlər sırasına salırdı.

Etik kodeks daha geniş anlayışdır və o, istənilən davranış kodeksi üçün zəruri baza rolunu oynayır. Etik kodeks nə cür hərəkət etməyin lazım olduğu haqqında göstərişi nəzərdə tutan pozitiv bəyanat, başlıca dəyərlərin əksi və ya təcəssümüdür. Davranış kodeksi daha kateqorik məzmunlu olması ilə, bir növ, qanunu xatırladır. Etik kodeks isə seçim imkanı ilə sıx bağlıdır. Seçim azadlığı olmasa idi, bu, artıq etika deyil, qanun olardı. Bu iki anlayış arasında bərabərlik işarəsi qoymaq düzgün olmasa da, onlar bir araya gələ bilər. Buradan belə qənaətə gəlmək olar ki, etika və davranışın hər ikisinin eyni sənəddə kombine edilməsi daha faydalı olar.

Tarixi təcrübə göstərir ki, yüksək əxlaqi tələblərin, həm də xüsusi peşə əxlaqının zəruriliyi, birinci növbədə, jurnalist fəaliyyətində, yeni şəxsiyyətin tərbiyəsi və tələbatının ödənilməsi ilə bilavasitə əlaqədar olan sahələrdə təzahür edir.

Cəmiyyətin bütün üzvləri kimi jurnalist də öz işini onu istiqamətləndirən ümumi prinsip və normalar üzərində qurur. Jurnalist fəaliyyətinin digər növlərdən fərqli olaraq təmasla bağlılığından cəmiyyətin etik tələbləri, insanlarla əlaqəyəgirmə prosesində özünü daha qabarıq nümayiş etdirir. Bu və ya digər şəxsə məlumat almaq üçün müraciət etməklə jurnalist bir sıra professional etik nüansları həyata keçirməlidir. Onlardan biri mövzu çərçivəsində gözlənilən söhbətin mahiyyətinə dərinlən varmaq, məlumat mənbəyinin seçilməsi və tanışolma üsulları, o cümlədən, həmsöhbətdə jurnalistə mənəvi inam yaradılmasıdır. Lakin bütün bu məqamlarda jurnalist tərəfindən professional etika normalarına riayət olunması bir məqsəd kimi deyil, onun öz borcunu bütövlükdə həyata keçirmək üçün vacib texnologiya kimi nəzərdən keçirməsidir.

«Jurnalistin peşə etikasının təşəkkülü müasir dövrdə dominantlıq edən prosesin bilavasitə təsiri ilə baş vermişdir. KİV-in cəmiyyət həyatına təsir gücü də nəzərə alınır. Mətbuatın təsir gücü ilə formalaşan ictimai fikir, adətən, peşəkar mühitdə normativ yaradıcılığı və onunla birgə, daha dərin tədqiqləri elmi araşdırmaları stimullaşdırır» [9, 67].

Jurnalistin yaradıcılığı praktik cəhətdən cəmiyyətə dəstək olmalıdır. Bu dəstək materialın mövzusunda asılıdır. Mövzu aktual və maraqlıdırsa, o artıq əsl mənada dəstəkdir. Jurnalist öz fəaliyyətində faktlara əsaslanmalıdır. Bunları açıqlamaq üçün jurnalistə normativlər də kömək edir.

Jurnalist öz yaradıcılıq fəaliyyətini bir neçə növə bölməlidir: aktual və maraqlı mövzu axtarıb tapmaq, onu faktlarla əsaslandırmaq, auditoriyanın diqqətini cəlb edib qorumaq, qərəzsiz və dəqiq informasiya vermək, etik normalara riayət etmək.

Mənəvi cavabdehliyi jurnalistin qarşısında duran tələblər baxımından iki əsas qrupa ayırmaq olar: professional etik normalar və xidməti etik normalar.

«Təbii ki, daha böyük «tutum» birinci qrupa daxildir. Bu qrupa peşəkar yazı oxumaq istəyən insanlara xidmət etmək üçün yenilik, jurnalist fəaliyyətini nizamlayan qayda və qanunlar aiddir. Sosial rolunu ictimai prinsip, norma və reqlamentləşdirilmiş mənəvi aspektlər çərçivəsində jurnalistin öz iş fəaliyyətini yerinə yetirməsi professional jurnalist etikasına adlandırılır» [8, 5].

Beləliklə, jurnalistlər arasında münasibəti, ünsiyyəti mənəvi dəyərlər əsnasında qruplaşdıran iş – xidməti etikadan fərqli olaraq professional etika, özündə yeni mənəvi dəyərlərin axtarışını auditoriya ilə jurnalistin münasibətlərindəki etik çərçivə ilə müəyyənləşdirir. Elə bu cəhət jurnalistikanı digər peşələrdən fərqləndirir.

«Professional etika sözün geniş mənasında mənəvi tələbatların bu və ya digər peşənin spesifik şərtlərində necə tətbiq olunmasını öyrənir. Bunda məhdudlaşma yoxdur.

Dar mənada isə hər şey başqa cürdür. Burada əmək obyektini yalnız insan olan fəaliyyət növlərinə yönəldilib. Məsələn: həkim xəstəyə öləcəyini hiss etdirməməli, vəkil hətta günahkarı müdafiə edərkən belə, öz mülahizələrində israrlı olmalıdır. Bunlara əməl edilməzsə, peşə sahibi humanistlikdən məhrum olar. Qəzet işində də bu hallara rast gəlinir. Operativlik xatirinə və vaxt darlığından jurnalist hər şeyi dəqiqləşdirə bilmir. Ona görə də, onlar məlumatların çoxunu ikinci mənbədən toplayır. Tam olmayan informasiya isə düzgünlük və obyektivlikdən uzaq olur» [6, 34].

QEYDLƏR

1. Etika. Bakı: 1985.
2. Jurnalist etikasına. Bakı: 2000.
3. Məmmədli C. Müasir jurnalistika. Bakı: 2003.
4. Məmmədli C.Ə., Rəhimova S.İ. Jurnalistin peşə etikasına. Bakı Universitetinin Xəbərləri. Bakı: 2000, № 4.
5. Məmmədzadə R. Müəllimin peşə etikasına. Bakı: 1992.
6. Paşayev S. Sadə əxlaq normaları. Bakı: 1974.
7. Авраамов Д.С. Профессиональная этика журналиста. М.: Изд-во МГУ, 1999.
8. Комаров В.Д. Служебная этика. Л. 1968.
9. Лазутина Г.В. Профессиональная этика журналиста. М.: 2000.

СВОБОДА СЛОВА, ПЕЧАТИ И ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЖУРНАЛИСТА

С.И.РАГИМОВА

РЕЗЮМЕ

В статье констатируется, что свобода печати и слова не освобождает журналиста от ответственности перед:

- обществом, отдельными гражданами;
- властью;
- издателем и предпринимателями;
- профессией;
- аудиторией.

В связи с этим Совет прессы Азербайджана ставит перед журналистами следующие обязанности: 1) Повышение и защита профессиональных стандартов в журналистике; 2) Защита общественных интересов; балансировка интересов печати и общества; 3) Развитие гражданского общества и защита свободного слова; 4) Повышение социальной ответственности журналистов.

Выводы автора обоснованы высказываниями известных теоретиков печати и общепринятыми концепциями.

THE SPECIALTIES OF FORMATION OF JOURNALIST'S PROFESSIONAL ETHICS

S.I.RAHIMOVA

SUMMARY

The norms of ethics behavior wishes considered in the given article comes from the needs of society and from the necessity of submission of people from the point of view of certain rules.

Ethics norms – these are the exponents of the level of development of society in which journalists play an important role.

That is why the ethics of journalists have to reflect progressive features of all professional ethics and to be the perfect forms of their expression as well.

In this work it is followed the process of formation of journalist's ethics and its contemporary application in the practice of Azerbaijani mass media as well.